

УДК159.953.5:378.011.3 – 057.87

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВНЗ

Конончук В.С.

*Інститут природничо-географічної освіти та екології
Національний педагогічний університет
ім. М.П. Драгоманова*

У статті розглядаються основні підходи до проблеми соціальної адаптації особистості, висвітлюються різні форми адаптації студентів до навчання у ВНЗ та розглядається вплив ставлення до навчання та професійного самовизначення на ефективність соціалізації майбутніх педагогів.

Ключові слова: адаптація, соціальна адаптація, соціально-психологічна адаптація, формальна адаптація, дидактична адаптація.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ-ПЕРВОКУРСНИКОВ К ОБУЧЕНИЮ В ВУЗЕ

Конончук В. С.

В статье рассматриваются основные подходы к проблеме социальной адаптации личности, освещаются разные формы адаптации студентов к обучению в ВУЗе, рассматривается влияние отношения к обучению и профессионального самоопределения на эффективность социализации будущих педагогов.

Ключевые слова: адаптация, социальная адаптация, социально-психологическая адаптация, формальная адаптация, дидактическая адаптация.

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ADAPTATION FIRST-YEAR STUDENTS TO STUDY AT UNIVERSITY

Kononchuk V. S.

This article reviews the main approaches to the problem of social adaptation personality, covering various forms of adaptation of students to study at universities and examines the influence of attitudes to learning and professional self-efficacy in the socialization of future teachers.

Keywords: adaptation, social adaptation, social and psychological adaptation, adaptation formal, didactic adaptation.

Постановка проблеми. Відповідно до нових вимог суспільства змінюється мета освіти; на перший план виходить формування соціально значущих рис, пов'язаних із соціально-комунікативними, інформаційними та інноваційно-технологічними можливостями студентів, формування здатності адаптуватися до різноманітних ситуацій, самостійно набувати нові знання та використовувати їх на практиці, критично мислити, грамотно працювати з інформацією, брати на себе відповідальність за свої вчинки, мати необхідний рівень соціально-психологічної компетенції, ефективно взаємодіяти та спілкуватися з іншими людьми. Цьому сприяють такі умови:

- включення кожного студента в активний пізнавальний процес;
- скорочення репродуктивних форм роботи з матеріалом;
- запровадження нових, особистісно орієнтованих технологій навчання;
- забезпечення вільного доступу до необхідної інформації;
- посилення практичної спрямованості змісту навчальних дисциплін разом з його фундаменталізацією та гуманізацією.

Важливим завданням викладацького складу вищого навчального закладу є допомога студентам успішно адаптуватися до нової соціальної ситуації розвитку. Різні аспекти проблеми адаптації були предметом вивчення багатьох вітчизняних і зарубіжних учених (Ф. Александер, Г. Балл, Р. Бенедикт, Ф. Березін, І. Кон, М. Мід та інші). Особливості функціонування адаптивних механізмів у старшому підлітковому віці досліджували Т. Драгунова, Г. Прихожан. Суб'єктивні аспекти шкільної

деадаптації підлітків вивчала І. Булах. Вікові особливості розуміння особистого досвіду у зв'язку з ефективністю соціальної адаптації індивіда розглядала О. Назарук. Проблему професійної адаптації молодого вчителя висвітлював в своїх роботах О. Мороз.

Успішне пристосування студентів першого року навчання до нової соціальної ситуації розвитку передбачає активне включення до студентського колективу, засвоєння нових норм і правил поведінки, набуття нових форм соціальної взаємодії, роботи з навчальним матеріалом. Тому актуальність роботи зумовлена необхідністю поглибленого вивчення процесу адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ.

Ураховуючи соціальну значущість зазначеної вище проблеми, нами було обрано **тему** дослідження «Соціально-психологічні особливості адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ».

Предметом дослідження є процес адаптації особистості до нової соціальної ситуації розвитку.

Мета дослідження – з'ясувати соціальні та психологічні особливості процесу адаптації студентів до нових умов навчання та соціальної взаємодії у ВНЗ.

Досягнення мети нашого дослідження передбачало розв'язання таких **завдань**:

1. Визначити теоретичні підходи у дослідженні проблеми адаптації особистості до нової соціальної ситуації розвитку.
2. Схарактеризувати різні форми адаптації студентів до навчання у ВНЗ.
3. Розглянути взаємозв'язок між активною соціальною позицією та ефективністю адаптації до студентського життя.

Для розв'язання завдань нами було використано такі методи дослідження: теоретичний аналіз проблеми, опитування, спостереження, метод тестів.

Дослідження проводилося на базі Інституту природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Всього дослідженням було охоплено 72 особи.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що дістало подальшого розвитку вивчення проблеми адаптації як творчо-

го комунікативного процесу напрацювання нових способів взаємодії із соціальним середовищем.

Практична цінність дослідження: результати нашої роботи можна розглядати як складову частину рекомендацій щодо підвищення ефективності адаптації студентів-першокурсників до процесу навчання у ВНЗ.

Проблема адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ вимагає як спеціального теоретичного вивчення цього процесу, так і розробки системи навчально-виховних заходів, спрямованої на полегшення входження студентів до колективу, а також зведення до мінімуму наслідків дезадаптації.

Під **адаптацією** (у широкому розумінні) мають на увазі пристосування до зовнішніх та внутрішніх умов, які змінюються [2]. Адаптація людини розглядається у двох аспектах – біологічному та психологічному. Нас більше цікавить саме психологічний аспект адаптації, а саме: проблема активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, тобто **соціальна адаптація**. Зокрема, на наш погляд, особливої уваги заслуговують здатність до побудови адекватної системи взаємовідносин з оточуючими, здатність правильно організувати процеси навчання та відпочинку, здатність змінювати рольову поведінку в колективі внаслідок зміни соціальної ситуації.

У випадку, коли особистість не може пристосуватися до нових вимог суспільства, не відбувається засвоєння норм та цінностей групи (зокрема, студентського колективу), говорять про труднощі соціальної адаптації або навіть про соціально-психологічну дезадаптацію. Нерідко соціально-психологічна дезадаптація породжує втрату сформованих позитивних установок і відносин студента-першокурсника. Важким наслідком дезадаптації є стани напруженості та фрустрації, зниження активності студентів у навчанні, втрата інтересу до громадської роботи, погіршення поведінки, а інколи – втрата віри у свої можливості, розчарування у життєвих планах [3]. Усе це призводить до психічного перенапруження, яке знижує адаптаційні можливості і, як наслідок, призводить до порушення психічного здоров'я особистості. Детальніше проблему соціально-психологічної дезадаптації особистості ми плануємо розглянути в наступних публікаціях.

Висвітлюючи проблему адаптації студентів до навчання у ВНЗ, О. Мороз пропонує розрізнити такі форми адаптації [5]:

- адаптація формальна (обізнаність з новими реаліями студентського життя, пристосування до умов навчального закладу, структури вищої школи, усвідомлення своїх прав і обов'язків);

- адаптація соціально-психологічна (пристосування до нового соціального оточення: викладачі, однокурсники, соціальна структура великого міста, сусіди у гуртожитку);

- дидактична адаптація (готовність засвоїти нові форми, методи навчання, працювати з великим обсягом навчального матеріалу, готовність опанувати складну мову наукових текстів).

Маємо зазначити, що соціально-психологічна адаптація студентів тісно взаємопов'язана з дидактичною адаптацією. Нова дидактична ситуація вимагає від студента пристосування до нових форм і методів організації навчального процесу. Головними труднощами, які необхідно побороти першокурснику в цей час, стають зростання обсягу та складності навчального матеріалу, збільшення обсягу самостійної роботи, а також необхідність напрацювання нових форм роботи з текстовими джерелами з метою засвоєння великої кількості інформації [4]. Дидактичний аспект адаптації є дуже важливим, адже навчання виступає основною діяльністю студента, а успішність у навчанні стає одним з головних критеріїв його адаптованості. Соціально-психологічна адаптація нерідко ускладнює дидактичну, оскільки вимагає переключення уваги з навчання на спілкування. Всі ці сторони одного процесу тісно пов'язані між собою. Кожна з них має свої характерні риси та особливості й відіграє важливу роль у житті першокурсника [1].

Зважаючи на те, що соціальна адаптація є багатофакторним і багатовимірним процесом ухвалення особистості в нове соціальне оточення з метою спільної діяльності у напрямку прогресивної зміни як особистості, так і середовища[5], ми поставили за мету дослідити такі засоби адаптації, як засвоєння соціальних норм, цінностей та способів діяльності. Особливу увагу звернули на вивчення соціально-психологічних засобів адаптації: напрацювання таких форм поведінки, які відбивають систему цінностей студентського колективу, а також на напрацювання навичок міжособистісної взаємодії.

Дослідження складалося з трьох етапів. На першому етапі було проведено спостереження за студентами першого курсу на лекційних та лабораторних заняттях при вивченні ними курсу «Загальна психологія з практикумом». Нами було відмічено, що більшість студентів мають труднощі при засвоєнні великого обсягу інформації під час підготовки до лабораторних занять.

Також ми проводили спостереження за студентами з метою виявлення особливостей міжособистісної взаємодії під час підготовки до конкурсу «Дебют першокурсника». У зв'язку з тим, що в групі ще остаточно не розподілено всі соціальні ролі, декілька студентів активно виборюють роль лідера. Вони займають більш активну позицію, можуть досить агресивно відстоювати власну точку зору, прагнуть знайти підтримку у членів студентської ради, які допомагають першокурсникам підготуватися до конкурсу. Більшість студентів прийняли рішення поводитися більш пасивно і визнали право активних однокурсників суттєво впливати на прийняття групового рішення.

Другий етап дослідження передбачав проведення опитування першокурсників з приводу самопідготовки до лабораторних занять. Опитування студентів показало, що лише 16,67% систематично використовують при підготовці до лабораторних занять такі форми роботи, як конспектування першоджерел та складання плану відповіді на питання, що винесені на самостійне опрацювання. Саме ці студенти (12 осіб) почуваються більш упевнено на лабораторних заняттях та менше нервують при виконанні різних форм роботи, запропонованих викладачем. Дуже рідко приділяють увагу самопідготовці 14 осіб (19,44%), що негативно впливає на якість виконання різних форм роботи на лабораторних заняттях. Більша частина досліджуваних (63,89%) зазначили, що приділяють увагу самопідготовці несистематично, адже доводиться опрацьовувати багато інформації, тому зазвичай вони вчать лише частину матеріалу.

Третій етап дослідження передбачав виявлення у студентів орієнтації на адаптивність, прагнення до домінування у групі, прийняття інших та прийняття власної особистості (самоприйняття). Нами було використано методику діагностики соціально-психологічної адаптації (автори К. Роджерс та Р. Даймон) [7]. Як свідчать отримані нами ре-

зультати, більшість першокурсників протягом двох місяців навчання у ВНЗ ще не змогли ефективно адаптуватися. У цей час студентська група активно формує власні традиції, цінності, розподіляє соціальні ролі. Зважаючи на те, що соціально-психологічна адаптація особистості в групі забезпечується завдяки функціонуванню певної системи механізмів (зокрема, рефлексії та емпатії), а студентська група ще не вийшла на достатньо високий рівень розвитку і не стала повноцінним колективом, де чітко розподілені права та обов'язки, соціальні ролі, де налагоджена система взаємної підтримки, частина першокурсників не відчуває емоційного комфорту, не всі прагнуть до інтернальності та проявляють високий рівень прийняття інших (і самоприйняття).

Ми вважаємо, що успішна адаптація до умов навчання залежить від вибору певної стратегії навчальної діяльності і напрацювання операційних механізмів для її здійснення. Така стратегія з високою ймовірністю забезпечує максимально повну самореалізацію особистості в умовах вищого закладу освіти (мається на увазі не лише навчальна діяльність, а й інші аспекти студентського життя, наприклад, студентське самоврядування, різноманітні види самодіяльності, міжособистісне спілкування, участь у роботі студентських об'єднань тощо). Уміння реалізувати себе в багатьох сферах діяльності, до яких залучається особистість під час навчання у ВНЗ, визначають адаптованість до студентського життя та впливають значною мірою на подальшу соціалізацію індивіда.

Також важливим фактором, що впливає на успішність адаптації, є ставлення студента до навчання та до професійного самовизначення. Якщо майбутній спеціаліст зацікавлений стати фахівцем, він виявляє більш високий рівень мотивації до оволодіння професійними знаннями. З іншого боку, на нашу думку, викладацький склад має виявляти більше уваги формуванню у студентів позитивного ставлення до майбутньої професії, надавати можливість більше працювати над проблемними питаннями, підтримувати реалізацію творчого потенціалу студентів. Проблемні групи, гуртки, творчі майстерні, факультативи сприяють кращому оволодінню професійними знаннями, допомагають студенту опанувати нові форми та методи навчання і сприяють ефективній адаптації першокурсників до студентського життя.